

Šedá eminence experimentálního filmu

Jonas Mekas: ...Pokračuji v cestě... Záblesky minulosti kolem...

Centrum současného umění Dox, Praha, 24. ledna až 22. dubna 2013

Na vernisáži výstavy *...Pokračuji v cestě... Záblesky minulosti kolem...* v pražském Doxu se prostřednictvím skypeového přenosu představil sám Jonas Mekas, jenž v prosinci loňského roku oslavil své devadesátiny. Ukázal se přesně tak, jak jsme si představovali, že ho „známe“; vitální pán v bytě plném knih a s procházející černou kočkou v pozadí. Neustále na cestách, ale virtuálně všudypřítomný.

Jonas Mekas je jedním z tvůrců, kteří se prostřednictvím vlastního díla proměňují ve veřejné osoby, postavy vlastního díla. Svým dílem vytváří určitý druh deníku či zpravodajství, které je osobní, zaměřené na okrajové jevy a výhradně se obtáčející kolem jeho vlastní osoby, života, zájmů. Jeho cílem je bezprostřednost vznikajících záběrů uspořádat, dát jim prostřednictvím filmu novou strukturu. Žije skrz film a filmem přetváří příběh vlastního života. Filmové deníky jsou žánrem, který pomáhal prosadit.

Na výstavě v Doxu, která oslavuje právě Mekasovo nedávné jubileum, se kurátor Jaroslav Anděl soustředil zejména na novější díla, ta starší potom představuje prostřednictvím série doprovodných projekcí. Zlatým hřebem promítaným nahoře ve věži je autobiografická báseň *Nepoužité záběry ze života šťastného člověka*. Záběry z let 1960–2000 jsou nově sestříhané a opatřené strojově psanými mezititulky: tyto texty o setkávání a poznámky o pozorování okolí, vzpomínky z dětství či zaslechnuté úryvky rozhovorů doplňují záběry, svědčící o životní obsesi filmem. Ve větší míře než předešlá díla obsahují různé zapomenuté či dočasně zahozené kusy, rozmazané záběry podiv-

ných barev, záběry rozostřované a zaostřované, temné až k nerozeznání. Film má smysl jako další dokreslení Mekasova života, symbolická tečka anebo spíš mezera vydolovaná ze zámlk; neboť nic nenasvědčuje, že by mělo jít o příspěvek poslední. Kontinuální recyklace starších záběrů je přítomná v Mekasově díle téměř od počátku.

Mekasova filmová role se neomezuje jen na glosátora, nevládne zdaleka jen filmovou kamerou. Již od konce padesátých let působí jako kritik a organizátor, šedá eminence experimentálního filmu. Prosazoval přitom přístup uplatňovaný ve vlastní tvorbě — vzít produkci do vlastních rukou a vytvořit nezávislou enklávu tvůrců — souputníků s ručními kamerami, fungujících bez většího rozpočtu či štábu. Jako kritik se zapsal do povědomí zejména pravidelnými sloupky „mediálního žurnálu“ — *Media Journal* vycházel již od roku 1958 v newyorském *The Village Voice*. Pečlivě sledoval a neúnavně a soustavně komentoval dění v oblasti nezávislého filmu. Ve videorozhovoru s Geraldem O'Gradym (Buffalo, 1976) Mekas svou pozici příznačně přirovnal k práci citlivé porodní báby, která filmům různými prostředky pomáhá na svět. Mezi jeho zrozence patří také archivy Anthology Film Archives, vzniklé roku 1969 jako seskupení filmařů, ale i výtvarných umělců či skladatelů (film vznikl v těsném kontaktu s dalšími uměleckými druhy — poezií, malbou, hudbou či performancí). Ty v pravidelných projekcích seznamovaly publikum mimo jiné s evropským avantgardním kánonem a postupně se proměnily ve filmové muzeum s knihovnou, jež na stejné nezávislé a dobrovolnické bázi fun-

guje dodnes. Seskupení Film-Makers' Cooperative založil v tandemu s filmařkou Shirley Clarke roku 1962: litevským zemědělstvím inspirované filmařské družstvo pomáhalo na svět veškerým „nezávislým“ dílům bez ohledu na styl a obsah, přičemž nejvyšším a možná jediným měřítkem bylo „osobité vyjádření“, a fungovalo zároveň jako centrum pro sdílení informací a vybavení. S Mekasovým jménem je spojený i časopis *Film Culture*.

Mekasův příběh útěku z válečné Litvy s bratrem Adolfasem roku 1944, následné pobyty v utečeneckých táborech a v roce 1949 vylodění v USA, kde si za dva týdny pořídil 16 mm Bolex kameru — což nezvratně rozhodlo o jeho dalším osudu — je možná zčásti legendou, ovšem raná historie amerického nezávislého filmu si na legendy potrpěla. Brzy našel svůj styl ve filmových denících. Ačkoliv vždy zdůrazňoval, že nejzákladnější je střih během natáčení, s oblibou se k materiálu vracel i daleko později, aby ho nově uspořádal a nově doplnil také prostřednictvím komentářů. *WALDEN: DIARIES, NOTES, AND SKETCHES* (*WALDEN: DENÍKY, POZNÁMKY A SKICI*, 1969) jsou chronologicky poskládané deníkové záběry ze 60. let doplněné sesbíranými zvuky. *REMINISCENCES OF THE JOURNEY TO LITHUANIA* (*VZPOMÍNKY NA CESTU DO LITVY*, 1972) líčí výlet do rodné vesnice Semeniskiai a život emigrantské komunity v Brooklynu. Psaný a mluvený komentář uzavorkovávají jednotlivé epizody. *LOST, LOST, LOST* (*ZTRACEN, ZTRACEN, ZTRACEN*, 1976) tvoří rané záběry pořízené bratry Jonasem a Adolfasem brzy po příjezdu do New York City v letech 1949 až 1955, k nimž se starší z bratrů odhodlal vrátit až po dvaceti letech. Zvýrazněná emigrantská pozice je důležitým rysem těchto děl a v komentářích zaznívají melancholické poznámky a nestálosti a pomíjivosti. Pozice věčného a navždy vykořeněného pozorovatele snad přispěla k oné „vyšinutosti kinematografických smyslů“, jak Mekasův přístup nazval Paul Arthur v knize *A Line of Sight* (2005).

Přestože Mekas patří mezi posedlé celuloidem,

láskou k filmovému pásu ve vši jeho materialitě, obsahující i veškeré nedokonalosti jako rozostřené či přesvětlené záběry, nevyhýbá se ani „novým médiím“. Svá filmová díla digitalizuje, promítá na obrazovky a dataprojektory, vytváří projekty pro web. Navíc již od devadesátých let pracuje zejména s video-, a nikoliv již filmovou kamerou. Díky videu objevuje nový způsob práce, který je ještě více „svobodný“: malá a lehká kamera nevyvolává tolik pozornosti, snižují se náklady, je možné natáčet delší sekvence namísto krátkých okamžiků.

Na výstavě je prostřednictvím instalace představen videoblog *THE 365 DAY PROJECT* (*PROJEKT 365 DNÍ*) z roku 2007, kdy Mekas na své stránky každý den umisťoval nové video (projekt pokračuje dál, ovšem nikoliv již s denní pravidelností). Ačkoliv na webu, kde je možné si jednotlivé sekvence pouštět postupně po jednotlivých dnech, vyvolávají tyto párminutové záběry okouzlení, jako videoinstalace příliš neobstojí. Při sledování videí na řadě monitorů — v nichž Mekas zpívá v klubu, cestuje, navštěvuje koncerty či prostě míří kamerou z okna na deštivou ulici — máme navíc nutkavý pocit, že to zajímavé se děje na vedlejší obrazovce, že zatímco sledujeme jednu scénu, ty další unikají. Smysl mají tyto často dost banální záběry pouze v onom každodenním online žurnálovém sledu. Stejně tak *THE FIRST 40* (*PRVNÍCH 40*, 2008) je internetový projekt, soubor čtyřiceti krátkých filmů vzniklých jako určitý úvod do Mekasova díla pro nové internetové publikum v roce 2006. Recyklace starších děl opět vyznívá daleko lépe online. Série *THE SPRING OF CAHORS* (*CAHORSKÉ JARO*, 1998) tvoří barevné tisky, zmražené záběry. Mekas zde demonstruje rytmus filmu, jenž je složen ze zastavených okamžiků přehrávaných v rychlém rytmu a vyvolávajících tak iluzi pohybu.

Pro Mekase byla vrcholně důležitá na jedné straně spontánnost a okamžitost — která je výsostným estetickým i politickým kritériem, cílem filmaře má být zrušení propasti mezi obrazem a divákem —, a na druhé následné zpřítomnění,

prostřednictvím komentářů reagujících na starší záznamy a přenášející je do současnosti. Později tato okamžitost transformuje v každodenních internetových videoblozích. Je to cosi jako hledání ztraceného času a zároveň upravování skutečnosti, kdy určité věci zdůrazňuje, natahuje, zrychluje. Filmový deník přitom považuje za pomezí oblast mezi narativním a nenarativním filmem. Mekasovy deníky zaznamenávají život emigrantské komunity, každodenní situace dominantními médii opomíjené. Mekas o sobě rád mluví jako o antropologovi, ovšem velmi osobním, zaznamenávajícím pouze to, co jeho zajímá. Z rituálů, jako jsou svatby, různá společenská setkání při jídle a zpěvu, víkendové návštěvy parků, vytváří nový mýtus emigrantské komunity. Sice tak pravdivý, jak je jen možné, zároveň ovšem přestrukturovaný coby neustále promyšlená reflexe okamžitých pocitů a impulzů.

První přehledová výstava Mekasova díla v České republice — která zároveň paralelně probíhá v několika dalších institucích (Centre Georges Pompidou v Paříži, Serpentine Gallery a British Film Institute Southbank Gallery v Londýně) — má nepochybně velký význam, také díky doprovodným projekcím. Možná by se dalo podotknout pouze to, že některým z vystavených sluší víc jejich hájemství na <http://jonasmekasfilms.com>.

Lenka Dolanová